

ხარის სიმბოლო ესპანურ ლიტერატურასა და მხატვრობაში

სალომე სულაბერიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

E-mail: s.salomesulaberidze@gmail.com

<https://doi.org/10.52340/lac.2023.18>

მიწათმოქმედება ადამიანის უდიდესი მონაპოვარია. წარმოებითი მეურნეობის განვითარებამ რევოლუცია მოახდინა ძველ ხალხთა კულტურაში და მათი ცხოვრება ძირეულად შეცვალა. ადამიანმა ხარი მიწათმოქმედებასთან დააკავშირა, რადგან ხარი წარმოადგენდა გამწევ ძალას, მიწის დამამუშავებელ მთავარ „იარაღს“. სწორედ ამიტომ, ძველმა ადამიანმა ხარი ნაყოფიერებასთან დააკავშირა, გააღმერთა ან ღვთაების წმინდა ზვარაკად აქცია. ყოველივე ამან განაპირობა ხარისადმი თაყვანისცემა, რაც უძველეს სახელმწიფოთა რელიგიასა და კულტურაში აისახა. ამ მხრივ არც ესპანეთია გამონაკლისი. იბერიის ნ/კ-ზე ხარის სიმბოლო პირველად, პრეისტორიულ პერიოდში აისახა. ეს იყო გამოქვაბულის კედლის „პრიმიტიული“ მხატვრობა, რაც პიკასომ ხელოვნების მწვერვალად მიიჩნია. ამრიგად, წინამდებარე სტატიაში განხილულია თუ როგორი მნიშვნელოვანი სიმბოლოა ხარი ესპანეთისთვის და რა კვალი დატოვა ესპანურ ლიტერატურასა და მხატვრობაში. ყურადღება გამახვილებულია მნიშვნელოვან პროზაულ და პოეტურ ნაწარმოებებზე, ასევე, მწერლებზე, პოეტებსა და მხატვრებზე, რომლებიც კურულ თემატიკაზე წერდნენ და ხატავდნენ.

ესპანეთში ხარის სიმბოლომ ღრმად გაიდგა ფესვები, ხარი ესპანური იდენტობის ნაწილად, ხოლო კორიდა - ხართან ბრძოლა - ესპანელთა სახალხო დღესასწაულად იქცა. სწორედ ამიტომ აღნიშნავს ესპანელი ფილოსოფოსი ხოსე ორტეგა ი გასეტი, რომ ხარების ბრძოლის გააზრების გარეშე შეუძლებელია ესპანეთის ისტორიის გაგება.

ესპანური კულტურის ყველა სფეროში ვხვდებით ხარს. მაგალითად, ესპანურ ტრადიციულ ცეკვასა და სიმღერაში. ფლამენკომ ისე შეისისხლხორცა ხარის სიმბოლო, რომ ბევრისთვის ფლამენკო და კორიდა ხელოვნების ერთ ჟანრად აღიქმება. ხარი მწერლების, პოეტების, მხატვრების კომპოზიტორების შთაგონების წყაროს წარმოადგენდა. ისინი კორიდის სამყაროს, დღესასწაულის ატმოსფეროსა და მეზრძოლი ხარის სიდიადის გადმოცემას ცდილობდნენ. ბევრი ხელოვანი იყო მოხიბლული ადამიანისა და ბუნების ამ მარადიული ბრძოლით. მათ ყოველთვის იზიდავდათ ის სანახაობა, რაც მხოლოდ კორიდისთვისაა დამახასიათებელი - ცეკვა-თამაში სიკვდილთან, ბედთან... სწორედ ამიტომ

აღნიშნა ლორკამ, რომ ესპანეთი ერთადერთი ქვეყანაა, რომელიც სიკვდილს ეროვნულ სანახაობად აქცევს. ეს ფაქტი კი ამ ქვეყანას, ყველა სხვა ქვეყნისგან გამოარჩევს. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საკმაოდ ბევრნი იყვნენ ისეთი მწერლებიც, განსაკუთრებით 98-იანელთა თაობის წარმომადგენელთა შორის, რომლებსაც ხარის თემატიკა არ იზიდავდათ, არამედ, პირიქით, ხარების ბრძოლას ესპანელთა ჩამორჩენილობისა და პროვინციონალიზმის გამოხატულებად მიიჩნევდნენ; მათ შორისაა, მაგალითად, მიგელ დე უნამუნოც.

საკვანძო სიტყვები: ხარის სიმბოლო, კორიდა, კურული პროზა და პოეზია, ბლასკო იბანიესი, ლორკა, ერნანდესი, გოია, პიკასო.

ლიტერატურა ქვეყნის ყოფა-ცხოვრების, ტრადიციების, აზროვნების ანარეკლია. ვინაიდან კორიდა ესპანური კულტურის ნაწილია, ხარების ბრძოლის თემა ხშირად გვხვდება ესპანურ ლიტერატურაში. ხარის სიმბოლო და კორიდა ყოველ ეპოქაში იზიდავდა ესპანელ მწერლებს. შესაბამისად, შეუძლებელია ყველა იმ ავტორის განხილვა, ვინც ხარების თემატიკაზე წერდა. მაგრამ შეგვიძლია, გამოვყოთ კურული ლიტერატურის ყველაზე მნიშვნელოვანი პროზაული და პოეტური ნაწარმოებები. პირველ რიგში კი, ვისენტე ბლასკო იბანიესის ცნობილი რომანი „სისხლი და ქვიშა“ უნდა ვახსენოთ, რომელიც ტორეროს ისტორიას გვიყვება და კორიდის სამყაროს ყველაზე კარგად გვაცნობს. არანაკლებ ცნობილი ნაწარმოებია *ფერან კაბალიეროს* „თოლია“ - რომანის მთავარ მოქმედ პირს, დაქორწინებულ ქალბატონს, რომელსაც სახელად Gaviota (თოლია), შეუყვარდება ტორერო და მიატოვებს ქმარს, მაგრამ მისი სიყვარულის ისტორია ტრაგიკულად სრულდება (Amoros, 1996: 187; Diplomová, 2012: 19-20).

„ხარების ბრძოლა იდუმალი ხელოვნებაა, სანახევროდ მანკიერი და სანახევროდ ბალეტი. ეს არის ჭრელი, კარიკატურული, ძალიან ცოცხალი და მომხიბვლელი სამყარო, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ იმ ოცნებით, რომ ერთ დღეს ტორეროები გავხდებით“¹ - წერს კამილო ხოსე სელა და ხმამაღლა ამბობს, რომ მას ხარების სამყარო ხიბლავს და აინტერესებს, რადგან მისი აზრით, კორიდა ესპანელად ყოფნის პრივილეგირებული ფორმაა; ამიტომ, გასაკვირი არ არის, რომ მის შემოქმედებაში ხარს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. აღსანიშნავია მისი „დარბაზის ხარების ბრძოლა“, „გალისიელი და მისი კუადრილია“ და „ხარების ბრძოლის სამყარო“. ასევე, აღსანიშნავია *ლოპეს პინილიოს* „არწივები“, *ანტონიო*

¹ სტატიაში მოყვანილი ყველა ციტატა და ლექსი თარგმნილია ავტორის მიერ.

ერნანდესის „ცივისსხლიანი“, ელენა კიროგას „უკანასკნელი კორიდა“, ფერნანდო კინიონესის „შესანიშნავი სეზონი“ და მრავალი სხვა (Amoros, 1996: 186-188).

ხარის სიმბოლო ფილოსოფიურად გაიაზრა ხოსე ორტეგა ი გასეტმა. მან 1960 წელს „ნადირობა და ხარები“ გამოაქვეყნა, სადაც გვიყვება თუ როგორ უნდა გავიგოთ ხარის სიმბოლო, ასევე, „კურული თამაში“, რომელშიც ხარმა საკუთარი როლი შესანიშნავად იცის. ამასთანავე, არ უნდა გამოგვრჩეს კურული ლიტერატურის ყველაზე მნიშვნელოვანი არამხატვრული ნაწარმოები, ესპანელი ისტორიკოსის ხოსე მარია დე კოსიოს ხარების „ბიბლიად“ წოდებული ენციკლოპედია - „ხარები“. კოსიო გადმოგვცემს ხარების ბრძოლის ყველა ასპექტს, გვაცნობს ყველა ტორეროს, კორიდის მოედანს, ესპანეთში არსებულ ხარის დღესასწაულებსა და ტრადიციებს. კოსიომ გასწია შთამბეჭდავი შრომა და გამოაქვეყნა ენციკლოპედიის ოთხი ტომი, რამაც, ორტეგა ი გასეტის აზრით, ყველაზე მეტი ესპანელი გააბედნიერა (Amoros, 1996: 272; Diplomová, 2012: 20).

ხარის სიმბოლო ყველა დროის ესპანურ პოეზიაშიც გვხვდება. პირველად კი გონსალო დე ბერსეოს, XIII საუკუნის პოემა - „ლარას შვიდი ინფანტის ეპოსში“ და ალფონსო X-ის „წმინდა მარიამის საგალობელში“ ვხვდებით. ხარი გვხვდება ოქროს ხანის პოეტთა შემოქმედებაშიც - ლოპე დე ვეგასთან, გონგორასთან. მაგრამ ხარისა და კორიდის თემა ყველაზე მეტად XIX-XX საუკუნეების პოეტთა შემოქმედებაში ჩნდება. მათგან აღსანიშნავია: რუბენ დარიოს „მოქმედება არენაზე“ (ფილოსოფიური დიალოგი ხარსა და კუროს შორის), მანუელ მაჩადოს „ეროვნული დღესასწაული“, ხერარდო დიეგოს „იღბალი ან სიკვდილი“, რაფაელ მორალესის „ხარის ლექსები“, რაფაელ ალბერტის „ლა პალმას ბიჭი“ და „ტორერო ერთი დღით“ (Amoros, 1996: 218-220)... სწორედ ამ უკანასკნელმა შეადარა ესპანეთი ხარს და ახალი მეტაფორული სახე - „ესპანეთი, როგორც ხარი“ - შექმნა (Douglass, 1999: 19).

კურულ პოეზიაში განსაკუთრებული ადგილი ფედერიკო გარსია ლორკას შემოქმედებას უჭირავს. ხარის თემატიკას პოეტმა ბევრი ლექსი მიუძღვნა, რომელთაგან აღსანიშნავია „იგნასიო სანჩეს მეხიასის დატირება“. ლორკამ ეს ლექსი თავის მეგობარ ტორერო, სანჩეს მეხიასზე დაწერა, რომელიც ხარმა განგმირა (Diplomová, 2012: 22).

კურული პოეზიის მწვერვალად მიგელ ერნანდესის შემოქმედება მიიჩნევა. ერნანდესმა ხარი საკუთარ თავთან გააიგივა და წინ ეგზისტენციალური პრობლემები წამოსწია:

გლოვისთვის დავიბადე, როგორც ხარი
და ტკივილისთვის, როგორც ხარი, ვარ განწირული...

ან კიდევ:

გაგიჟებული ხარივით მოგდევ, რომ გამახარო,

შენ ჩემს სურვილებს მახვილითა კლავ, ვნების ხარ ხარო,
მე კი ხარი ვარ, რომ დამცინო და იხარხარო...

პოეტი ხარის მეტაფორით თავის ქვეყანასაც გამოხატავს და სამოქალაქო ომის შედეგად გაღატაკებული და დასახიჩრებული ესპანეთის კოლექტიურ პრობლემებს წარმოაჩენს (Morote Magán, 2012: 229):

შუაზე გაგლეჯილი ეს უხუცესი ხარი
ხარი, რომელიც ჩვენს სულში ცხოვრობს:
სიკვდილი ჰყოფს მას ორ ნაწილად,
ერთი მეორესთან კვდება ბრძოლაში...

და მას გამოფხიზლებას სთხოვს:

წამოდექი, ადექი, გაიღვიძე, ესპანეთის ხარო...
გაიღვიძე ყველაფრისგან, შავი ქაფის ხარო...

ერნანდესი იმდენად იყო მოცული ხარის სიმბოლოთი, კორიდიო, რომ ესპანეთის შორეულ რეგიონში, ხოსე მარია დე კოსიოსთან ერთად, მოგზაურობდა, რათა მოეპოვებინა ისეთი ცნობები, რაც ჯერ კიდევ არ იყო გამოქვეყნებული და ცნობილი ფართო აუდიტორიისთვის.

რაც შეეხება მხატვრობას, ხელოვნების ისტორია პრეისტორიული პერიოდიდან იწყება. სწორედ ამ დროიდან დაიწყეს ადამიანებმა გამოქვაბულებში სხვადასხვა ფიგურებისა და ფორმების გამოსახვა. ეს ნახატები იმდენად მაღალ დონეზე და რეალისტურად იყო შესრულებული, რომ ბევრმა ცნობილმა ხელოვანმა გამოქვაბულის მხატვრობა ხელოვნების მწვერვალადაც კი მოიხსენია. ყველასთვის კარგად ცნობილია ალტამირას პრეისტორიული გამოქვაბულის კედლის მხატვრობები, სადაც გამოსახულ სიმბოლოებს შორის ერთ-ერთი სწორედ ხარია.

XVIII საუკუნემდე ესპანელი მხატვრები ხარს ძირითადად ნადირობის სცენებში ხატავდნენ. კორიდის „ტრანსფორმაციამ“ და სახალხო დღესასწაულად ჩამოყალიბებამ უდიდესი გავლენა იქონია ხელოვანთა შემოქმედებაზე. სწორედ ამ პერიოდიდან ჩნდება პირველი ტაურომაკიული ჩანახატები. პირველი დიდი მხატვარი, რომელიც ხარების ბრძოლით დაინტერესდა, გახლდათ *ფრანსისკო დე გოია ი ლუსიენტესი*. მან ტაურომაკიის გრავიურათა სერია შექმნა (33 გრავიურა 1815-1816 წლებში), სადაც XIX საუკუნის კორიდა და კურული გარემო წარმოგვიდგინა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია „ბორდოს ხარების“ სერია, რომელიც ოთხ გრავიურას აერთანებს და, ასევე, ხართან მეზობლი ცხენზე ამხედრებული სიდი (Diplomová, 2012: 25). მაგრამ გოიას ტაურომაკიათა სერიაში ყველაზე ცნობილი

გრაფიურა - „პეპე-ილიოს უიღბლო სიკვდილი“- მის მეგობარ ტორეროს უკავშირდება: პეპე-ილიო, ტაურომაკიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი ხარების მოედანზე სასიკვდილოდ მარცხდება. გოიას ტაურომაკიისადმი ასეთი სიყვარულის გამო ორტეგა ი გასეტმა ის ალტამირას გამოქვაბულში მცხოვრებ ხარების მხატვარადაც კი წარმოიდგინა.

მეორე დიდი მხატვარი, რომელიც გოიას მსგავსად, ხარების ბრძოლით იყო გატაცებული გახლდათ *პაბლო პიკასო*. მაგრამ გოიასგან განსხვავებით, პიკასო უფრო მინოტაურომაკიით იყო შეპყრობილი. „*რუკაზე რომ მოინიშნოს ყველა ის მარშრუტი, რაც გავიარე და შეერთდნენ ხაზით, მინოტავრი ხომ არ გამოჩნდება?*“ - იკითხა მხატვარმა, რომელსაც საკუთარ ალტერეგოდ მინოტავრი ესახებოდა. თუმცა, სანამ მინოტავრის სიმბოლო გაიტაცებდა, პატარა პიკასო ტორეროებს ხატავდა. მისი პირველი ცნობილი ნამუშევარი სწორედ „პიკადორი“ იყო (Amoros, 1996: 212).

პიკასოს ბევრ ნამუშევარში, რომელშიც ხარის, მინოტავრის ან მატადორის ფიგურა ჩანს, მხატვარი ცხოველის ზურგზე ქალის ფიგურებსაც გამოსახავდა, რაც სექსუალური აქტის მეტაფორული მანიშნებელია. პიკასო პარალელს ავლებდა ხარად ქცეული ზევსის მიერ ევროპის გატაცების მითთან და ცხოველის გამანაყოფიერებელ ფუნქციასთან (Gadon, 2003: 23; Diplomová, 2012: 27-28).

ხარი პიკასოს შემოქმედებაში ერთ-ერთი ცენტრალური თემაა და ამ სიმბოლოს მხატვრის ყველაზე ცნობილ სურათზე, „*გერნიკაზე*“ ვხედავთ. პიკასომ „გერნიკა“, 1937 წელს, ნაცისტებისა და ფაშისტების მიერ ქალაქ გერნიკას დაბომბვის პასუხად შექმნა და დღემდე ეს ნახატი ომის მოწინააღმდეგეთა ერთგვარ სიმბოლოდ რჩება. სურათზე ერთ-ერთი სიმბოლო სწორედ ხარია, შეშინებული, შეწუხებული ხარი, რომელიც, ერთი ვერსიით, მხატვრის სახე და მისი ემოციების გამომხატველია, ხოლო მეორე ვერსიით - ესპანეთის (Amoros, 1996: 212). ეს სურათი ძალიან კარგად გამოხატავს თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი ცხოველია ხარი ესპანელთათვის - მასში საკუთარ ეგოს ხედავენ და იდენტობის ნაწილად აღიქვამენ.

ხარი მუდმივად პიკასოს გონებაში ტრიალებდა, ამიტომ მხატვარს არაფრისგანაც კი ხელოვნების ნიმუშის შეექმნა შეეძლო, როგორც მაგალითად, ხარის თავიანი სკულპტურა, რომელიც ძველი ველოსიპედის საჭისა და დასაჯდომისგან ააწყო. მხატვარი მთელი ცხოვრების მანძილზე იყენებდა ხარის თემას: ნახატებში, გრაფიურებში, კერამიკულ ნაკეთობებში, სკულპტურებში და გადასახლების დროს პიკასოს ესპანეთთან სწორედ ხარი აკავშირებდა (Amoros, 1996: 212).

გარდა გოიასა და პიკასოს, ხარების ბრძოლის თემით შთაგონებულნი იყვნენ სალვადორ დალი, ჟან მირო, ოსკარ დომინგესი, ხოსე კაბალიერო, ხოაკინ სოროლია, ფრანსისკო

იტურინო, რობერტო დომინგო... და არა მხოლოდ ესპანელი მხატვრები: ედუარდ მანე, ანდრე მასონი, ფრენსის ბეკონი (Amoros, 1996: 212; Diplomová, 2012: 26).

ამრიგად, ხარის სიმბოლო ესპანეთში მთელი ისტორიის მანძილზე ჩანს და არ დარჩენილა სფერო, სადაც ხარი არ ფიგურირებს; ამ ფაქტის ნათელი დადასტურებაა, არა მხოლოდ ესპანელ მწერალთა და მხატვართა შემოქმედება, რომელზეც ნაწილობრივ ზემოთ ვისაუბრეთ, არამედ ესპანური კულტურა - მუსიკა, ცეკვა, სპორტი... ხელოვანები ხარის სიმბოლოში საკუთარ თავსა და ქვეყანას აერთიანებენ. ესპანელებისთვის კორიდა ეროვნული იდენტობის ნაწილი, ხოლო თავად ცხოველი იმდენად სათაყვანებელი გახდა, რომ ატომურ ბომბსაც (ფრანკოს დროს ჰქონდათ მცდელობა) კი ხარის სახელს არქმევდნენ.

ლიტერატურა:

- Amoros, A. (1996). *La lidia. Diccionario de tauromaquia*. Madrid: Diccionarios de hoy.
- Diplomová, P. (2012). El culto al toro hispánico y su contribución a la cultura hispana y la lengua española. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Douglass, C. B. (1999). *Bulls, Bullfighting, and Spanish Identities*. Tucson: University of Arizona Press.
- Hernández, M. *El rayo que no cesa*. Madrid: Héroe.
- Gadon, E. W. (2003). *Picasso and the Minotaur*. India International Centre Quarterly. 30/1.
- Morote Magán, P. (2012). *Vino y toros. Mito y poesía*. Universitat de Valencia, España.

Frases sobre los toros: <https://www.mundifrases.com/tema/toros/>

Salome Sulaberidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

The symbol of the bull in Spanish literature and painting

Abstract

Agriculture is the greatest achievement of man. The development of farming revolutionized the culture of ancient peoples and fundamentally changed their lives. A man associated the ox with agriculture because the ox represented the pulling power, the main "tool" for tilling the land. That is why ancient man associated the bull with fertility, deified or turned it into a sacred animal of the deity. All this led to the worship of the bull, which was reflected in the religion and culture of the ancient states. In this regard, Spain is no exception. The symbol of the bull appeared on the Iberian Peninsula for the first time in the prehistoric period. It was a "primitive" cave wall painting that Picasso considered the pinnacle of art. Thus, his article discusses the importance of the bull as a symbol for Spain and what mark it has left in Spanish literature and painting. The emphasis is on crucial prose and poetry as well as authors, poets and visual artists who have written or drawn about bullfighting.

In Spain, the symbol of the bull has taken deep roots, the bull has become part of the Spanish identity, and the corrida - a bullfight - has become a public feast for the Spanish people. That is why

the Spanish philosopher José Ortega y Gasset notes that it is impossible to understand the history of Spain without understanding the bullfight.

We find the bull in all areas of Spanish culture. For example, in traditional Spanish dance and song. Flamenco embodied the symbol of the bull in such a way that, for many, flamenco and corrida are perceived as one genre of art. The bull was a source of inspiration for writers, poets, artists, composers. They tried to convey the world of bullfighting, the atmosphere of the celebration, and the sublimity of the fighting bull. Many artists were fascinated by this eternal struggle between man and nature. They have always been attracted to the spectacle that is only characteristic of bullfighting - dancing and playing with death and fate... Because of this, Spain is the only nation to make death a public spectacle, according to Lorca. This attribute sets this nation apart from all others. It should be noted, nevertheless, that many authors, especially those who are associated with the generation of '98, were not drawn to the bull theme and instead perceived bullfighting as a symbol of Spanish provincialism and backwardness. Miguel de Unamuno is one such author.

Key words: bull symbol, corrida, bullfighting prose and poetry, Blasco Ibáñez, Lorca, Hernández, Goya, Picasso.